

Makaleler
Articles

**Muhammed Nûru'l-Arabî'de Melâmet Tasavvuru:
İbnü'l-Arabî'de Melâmet Kavramı Bağlamında Bir
Değerlendirme***

Ömer Sami Uzuner**

Öz

Tasavvuf düşüncesinin bir parçası olan “melâmet” hem tasavvuf düşünce tarihi hem de tarikatlar tarihi açısından önemli kavramlardan birisidir. Onun ihtiva ettiği anlamlar, muhataplarının onu algılayışı ve onun kurumsal bir kimlikle tarikat şeklinde ortaya çıkışı dikkat çeken bir niteliktedir. Bu sebeple melâmetin nasıl ifade edildiği ve hangi konumda değerlendirildiğini ortaya koymak düşünce ve tarikat bağlamında doğru sonuçlar verecektir. Bu çalışmada da melâmetin düşünce ve tarikat bağlamında ilgi çeken isimlerinden biri olan Muhammed Nûru'l-Arabî'yi ele aldık. Böylece onun melâmet düşüncesine dayanan bir tarikat kurucusu olması fikrini ve bu düşüncesinin temellerini değerlendirme fırsatı yakalanmıştır. Öyle ki Muhammed Nûru'l-Arabî'nin melâmet tasavvurunun halen bir tarikat olarak temsil edilmesi hem bu meseleyi gözden geçirmek hem de bu tasavvurun dayandığı yeri görmek adına önemli bir olgudur. Dolayısıyla bu çalışmada ilk önce onun melâmet tasavvurunun tarikat özelinde nasıl ele alınması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Daha sonra bu değerlendirmeleri göz önünde bulundurarak onun İbnü'l-Arabî'nin melâmet düşüncesiyle olan bağlantısı ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Nûru'l-Arabî, İbnü'l-Arabî, Melâmet, Tasavvuf

* Bu çalışma doktora tezimizin ilgili bölümünden üretilmiştir (*Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Eserleri (Metin ve İnceleme)* Marmara SBE, 2021, s. 29-39).

** Arş. Gör. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ORCID: 0000-0003-3463-6384.

The Imagination of Malāma in Muḥammed Nūr al- 'Arabī: An Evaluation in the Context of the Concept of Malāma in Ibn al-'Arabī

Abstract

Malāma, which is a part of sufi thought, is one of the important concepts in terms of both the history of sufism thought and the history of orders. The meanings it contains are always remarkable for its interlocutors' perception of it and its emergence in the form of an order with an institutional identity. For this reason, revealing how malāma is expressed and in what position it is evaluated will give correct results in the context of sufi thought and order. In this study, we dealt with Muhammed Nur al-'Arabī, one of the interesting names of malāma in the context of thought and order. Thus, he had the opportunity to evaluate the idea that he was the founder of an order based on the idea of malāma and the foundations of this idea. So much so that his imagination of malāma is still represented as an order is an important fact both to review this issue and to see where it bases on this imagination. Therefore, first of all, this study focuses on how his imagination of melamet should be handled in an order. Then, taking these evaluations into account, his connection with Ibn al-'Arabī's thought of malāma is revealed.

Keywords: Muḥammed Nūr al-'Arabī, Ibn al-'Arabī, Malāma, Sufism.

تصور الملامة عند محمد نور العربي: تقييم في سياق مفهوم ملامة عند ابن

العربي

الملخص

الملامة، التي هي جزء من الفكر التصوفي، هي إحدى المفاهيم المهمة من حيث تاريخ الفكر التصوفي وتاريخ الطوائف. فالمعاني التي تحويها وفهمها المخاطبين وظهورها كطائفة ذات هوية مؤسسية دائما لافتة للنظر. لهذا السبب، فإن الكشف عن كيفية التعبير عن الملامة وفي أي موقع يتم تقييمه سيعطي نتائج صحيحة في سياق الفكر والطائفة. في هذه الدراسة، تناولنا محمد ابن العربي، أحد أسماء ملامة المثيرة للاهتمام في سياق الفكر والطريق. وهكذا، يمكن لنا أن نقيم فكرة أنه كان مؤسس طائفة على أساس فكرة الملامة وأسس هذه الفكرة. حتى أن رؤيته للملامة لا تزال ممثلة كطائفة هي ظاهرة مهمة لمراجعة هذه القضية ومعرفة مكانها في هذه الرؤية. لذلك، أولا وقبل كل شيء، تركز هذه الدراسة على كيفية التعامل مع تصور عن الملامة في طائفة تصوفية. بعد ذلك، مع أخذ هذه التقييمات في الاعتبار، تم الكشف عن علاقته بفكر محي الدين ابن العربي في الملامة.

الكلمات المفتاحية: محمد نور العربي، ابن العربي، ملامة، تصوف

Giriş

Tasavvuf tarihinde ortaya çıkan düşünce yapılarını ifade eden pek çok kavram bulunmaktadır. Bir yandan İslam düşüncesinde ortak kullanılan zühd, fakr, tevekkül gibi kavramlar varken diğer yandan daha çok tasavvufu şekillenen velâyet, fütüvvet ve muhabbet gibi kavramları görmek mümkündür. Bunlar arasında ön planda yer alanlardan bir tanesi de “melâmet” kavramıdır. Tasavvuf tarihinin ilk dönemlerinde ortaya çıkan bu kavram hem tasavvuf düşünce tarihi hem de tarikatlar tarihi açısından önemli bir yerdedir. Tasavvufun bir parçası ve özgün bir yönü olarak ortaya çıkan melâmetin, tarihî süreç içerisinde kendine has öğeler barındıran bir düşünce ve davranış hali olduğunu da eklemek gerekir. İlerleyen zamanda tasavvuf literatüründe melâmetin tarihî sürecini anlamlandırmak adına bir tasnif çabası içerisine girildiği görülmektedir. Bu çabaların en önemlilerinden biri de Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin'in (ö. 1299/1882) *Tibyânu Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik* adlı eseri içerisinde yer alan tasnif, melâmetin düşünce ve tarikat bağlamında ana hatlarıyla üç isimle temsil edildiği fikrine dayanmaktadır.

Harîrîzâde ilgili eserinde melâmetin Sülemî'nin de (ö. 412/1021) belirttiği üzere ilk olarak Hamdûn Kassâr (ö. 271/884) ile temsil edildiğini söyler ve daha sonra melâmetin bir tarikat formuyla “Melâmîlik” olarak Dede Emir Sikkînî (ö. 880/1475) ile Bayrâmî Melâmîliği adı altında yer aldığını belirtir. Ona göre melâmet son olarak Muhammed Nûru'l-Arabî'ye (ö. 1305/1887) nispetle Melâmîyye-i Nûriyye şeklinde isimlendirdiği oluşumla tasavvuf tarihinde yerini almıştır. Melâmeti bir yandan düşünce bir yandan da tarikat formuyla değerlendiren bu tasnif, daha sonra Bursalı Mehmed Tâhir (ö. 1925), Hüseyin Vassâf (ö. 1929) ve Sâdık Vicdânî (ö. 1939) gibi isimlerle de benimsenmiş, Abdülbâkî Gölpinarlı'nın (ö. 1982) Melâmîliği üç devre olarak nitelediği çalışmasıyla da yaygınlık kazanmıştır.

Bu çalışmada da melâmet düşüncesinin bir tarikat formuyla Nûru'l-Arabî tarafından temsil edildiğine dair tasnif tahlil edildikten sonra onun melâmet tasavvurunun dayandığı temelleri mümkün olduğunca tespit etmek ve değerlendirmek amaçlanmıştır. Dolayısıyla burada öncelikle Nûru'l-Arabî'nin melâmîliğine yönelik yaklaşımlar ele alınacak, daha sonra da bu değerlendirmeleri dikkate alarak onun melâmet tasavvurunun İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sindeki melâmet anlatımıyla irtibatı analiz edilecektir.

Nûru'l-Arabî'nin Melâmet Tasavvuruna Yönelik Yaklaşımlar

Muhammed Nûru'l-Arabî'nin kendisiyle ilgili verilen ilk bilgiler ve yapılan çalışmalardan bugüne tarikat düşüncesiyle ilgili farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Aslında onun farklı tariklerden icâzetli olması ve nihayetinde sadece müstakil bir tarikatın uygulamalarını temsil etmemesi sebebiyle tarikatını kesin çizgilerle belirlemek ya da belli bir tarikat metoduna odaklandığını söylemek pek mümkün olmamıştır. Bu konuda süreç içinde ortaya konan ifadelerin nihâî ve genel-geçer kabul görmekten öte tercih edilen görüşler veya kuvvetle muhtemel yaklaşımlar olduğu söylenebilir. Bu sebeple onunla ilgili öne çıkan yaklaşımları konu bağlamında ele almak yerinde olacaktır.

İlgili yaklaşımları ele alırken ilk bahsedeceğimiz, halifesi Harîrîzâde'nin *Tibyânu Vesâilî'l-Hakâik* adlı eserinde onu Nakşibendiyye-i Müceddidiyye'nin Melâmiyye-i Nûriyye kolunun kurucusu olarak tasnif etmesidir.¹ Ona göre Nûru'l-Arabî, Müceddî Nakşibendî şubesine mensup olmakla birlikte son dönem Melâmîliğin kurucusudur. Onu tanıtırken Nakşibendî, Halvetî ve Melâmî nisbesine yer veren Harîrîzâde, bu üç nisbetin birleşiminin yeni bir şube olarak Nûriyye şeklinde isimlendirildiğini, bunun da tarikat-ı Muhammediyye olduğunu söyler. Harîrîzâde daha sonraki ifadelerinde Nûru'l-Arabî'nin meşreb olarak Melâmî, tarikat olarak da Nakşibendî olduğu bilgisini vermektedir. Bunlarla birlikte o, eserinin Nakşibendiyye başlığında bu tasnife sadece değinmekle yetinmiş, Melâmiyye başlığı altında daha detaylı bir anlatımla birlikte Nûru'l-Arabî'nin düşüncesinin temel kavramlarını içeren *Mürşidü'l-Uşşâk* adlı risalesine yer vermiştir. Nûriyye başlığı altında ise müstakil olarak Nûru'l-Arabî'nin terceme-i hali ile birlikte tafsilatlı bilgiler sunmaktadır.²

Bu bilgilere bakıldığında Harîrîzâde, şeyhinin yolunu her ne kadar Nakşibendiyyenin bir kolu olarak tanıtmış olsa da *Tibyân*'ın muhtevasının geniş olması ve tasnif düzeninin sağlanma çabası düşünüldüğünde Nûru'l-Arabî ile ilgili bölümlerin çerçevesinin kesin olarak belirlenmiş olmama ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

¹ Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin, *Tibyânu Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, nr. 430-432), III, 144b-145a.

² Harîrîzâde, *Tibyân* (İbrahim Efendi, nr. 430-432), III, 215a-217b.

Eserinde verdiği bilgilere göre şeyhi ile sıklıkla görüştüğünü beyan eden Harîrîzâde, onunla bazı tasavvuf kitaplarını kırâat ile, bazılarını da acaip ve garip şekilde telakkî ettiğini bildirir. 1289 (m. 1873) tarihinde Nûru'l-Arabî'nin diğer bir Halifesi Ahmed Sâfi Efendi'yle birlikte kendilerine Nakşibendiyye ve Halvetiyye tarikatlarından teslik icazeti verdiğini anlatırken bir ifade dikkat çekmektedir. Buna göre icâzete konu olan teslik, bâtın ve zâhir iki meşreb, mestûr ve âmir/açık iki seyr iledir. Harîrîzâde bunların anlamının *sûfiyye tarîki* olan tarikat sülûkü ve esmâ zikri ile *melâmîyye tarîki* olan hakikat tarîki ve ilm-i billah olduğunu ifade etmektedir.³ Onun yolunun yöntemlerin en yakını ve mutlulukların en iyisi olduğunu da ekleyen Harîrîzâde, bir bakıma bu yolun tarifini yukarıdaki ifadeyle özetlemiştir. Bu ifadeye göre Nûru'l-Arabî'nin tarikat usûlünde yaygın şekilde bilinen ve uygulanan yöntemleri içeren tarikat âdâbına temel mahiyette yer verdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu temel, esmâ zikrine tekabül eden sûfiyye tarikat sülûküdür. Yani tarikatındaki zâhir meşreb ve âmir/açık seyr yöntemi budur. Diğerisi ise düşünce ve yönteminin aslını teşkil eden hakikat sülûkü ve ilm-i billahı kuşatan melâmet tarîkidir. O halde buradaki anlatımdan Nûru'l-Arabî'nin klasik tarikat yöntemlerini temel almakla beraber düşüncesiyle bağlantılı asıl sülûkün melâmet ile ifade ettiği hakikat sülûkü olduğu kanaatine varılabilir.

Nûru'l-Arabî'deki Melâmîlik telakkisine dair Sâdık Vicdânî ise, Harîrîzâde'nin Nûru'l-Arabî hakkında verdiği bilgilerden yola çıkarak *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye* adlı eserinin *Melâmîlik* kitabında tarikatı ile ilgili bilgileri yorumlamaktadır. Öncelikle o, Nûru'l-Arabî'nin âlet ilimlerine ve âli ilimlere vukûfiyeti ve İlâhî marifetlerden nasibi olması sebebiyle önemli bir tasavvufî şahsiyet olarak kabul ederek bunun aksinin düşünülemediği kanaatindedir. Diğer yandan Harîrîzâde'nin de fâzıl bir kişi olması sebebiyle Nûru'l-Arabî'yle ilgili verdiği bilgilerin yanlış ya da eksik olabileceğine ihtimal vermez. Nûru'l-Arabî'nin tasavvufî mesuliyeti ve kutbiyetine ikna olan Vicdânî bu ön kabulde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu girişten sonra o, Harîrîzâde'nin Nûriyye şubesi altında yaptığı tasnifi değerlendirerek Nakşibendî meşâyihî tarafından bu tasnifin bilinmediğini, Harîrîzâde'den iktibas ile sadece iki eserde ismen

³ Harîrîzâde, *Tibyân* (İbrahim Efendi, nr. 430-432), III, 217a.

kaydedildiğini söyler.⁴ Ona göre bu tasnif Harîrîzâde'nin yazdığı satırlar arasında kalarak yaygınlık kazanmamıştır. Dolayısıyla Nûru'l-Arabî'nin Nakşibendiyye'nin bir kolunun kurucusu olma fikrini makul bulmayan Vicdânî, ikinci aşamada onun melâmet yönünü değerlendirir. Ona göre Nûru'l-Arabî, melâmet kavramını söylemlerinde ön plana çıkarmamakla birlikte kendine “melâmî” dendiğinden haberdardır. Sâdık Vicdânî, bundan sonra onun klasik melâmet tavrı ile mukâyesesini yaparken onu iyi tanıyan kimselerle görüştüğünü, klasik melâmet tavrının aksine kılık kıyafetinin gayet yerinde, avâmdan ziyade toplumun önde gelenleri, âlimler ve devlet adamlarıyla görüşüp onlar tarafından büyük bir hürmet gördüğünü aktarır. O halde Nûru'l-Arabî, klasik melâmet tarzının aksine toplum içerisinde olmayı ve kendi hakikatini gizlemekten ziyade onu açıkça ifade etmeyi tercih etmiştir. Sâdık Vicdânî bunu göz önünde bulundurarak onun Melâmîliğinin mâhiyeti ile ilgili bir değerlendirmede bulunur. Öyle ki Nûru'l-Arabî, melâmet anlayışının vardığı son makam olan tevhîde insanlar arasında kendini gizleme şeklindeki melâmet tavrını kullanarak değil, nefsine galip gelerek “ucub” ve “riya”dan kurtulmuş şekilde kendini insanlar arasında hürmet edilen bir tavırla hakikatini gizlemeyerek ulaşmıştır. Böylece Nûru'l-Arabî'nin şahsı ve mesleği, ona has tasavvufî şahsiyetinin delaletiyle yolun mensuplarınca klasik anlamdaki melâmet düşüncesinden farklı addedilmemiştir. Buna binaen Sâdık Vicdânî, onun melâmîliğinin bir tarikat değil meslek olduğunu, çünkü tarikatın silsile ile büyüklerden öğrenildiğini, meslekin ise kişinin mânen takip ettiği yol olduğunu söylemektedir. Bu sebeple onun tarikat itibarıyla “Nakşibendî ve Halvetî”, meslek ve meşreb itibarıyla de “Melâmî” olduğu sonucuna varır. Bundan dolayı da Nûru'l-Arabî halifelerine bu iki tarikatten icâzet vermiştir. Diğer yandan Sâdık Vicdânî'ye göre onun melâmîliği tarikat kabul edilseydi bu tarikatın hâl olarak uygun olan Amiş Efendi, Bursalı Mehmed Tâhir gibi kimseler tarafından devam ettirilebilirdi. Bu sebeple Vicdânî, söz konusu Melâmîğin tarikat değil müstakil bir tarikatın seyr u sülûkünde kadim Melâmîliğe ait bir meslek ve meşreb olduğu kanaatindedir. Değerlendirmesinin sonunda da Nûru'l-Arabî'nin zamanının vahdet-i vücûd sözcülerinin imâmı olduğunu Harîrîzâde'den naklen ifade eder. Vahdet-i vücûd ile kastedilenin vahdet-i mutlaka ya da vahdet-i mevcûd değil, fenâ ve bekâ makamlarını geçerek

⁴ Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-Evliyâ* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Belediye Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonu, nr. 2728), 154; Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendi, *Mir'âtü't-Turuk* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Türkçe Kitaplar Koleksiyonu, nr. 1022), 26.

varlığın yalnızca Hak olduğu düşüncesi üzerinde teşekkül eden görüş olduğunu bildirir. Bu düşünceye göre Nûru'l-Arabî'nin uyguladığı telkîn metodu ona mahsus bir usûl olmaktan ziyade varlık fikrine odaklanan düşünce geleneğinin ondaki yansımalarıdır.⁵

Bu husustaki üçüncü yaklaşım ise Abdülbâkî Gölpinarlı'ya aittir. O, kitabında Nûru'l-Arabî'yi Harîrîzâde'nin tasnifinden yola çıkarak üçüncü devre Melâmîliğinin kurucusu kabul etmekle beraber onun aksine tasavvufî düşünce yapısı itibariyle Nakşibendiyye'nin bir kolu olarak görmemektedir. Zira Gölpinarlı, Nûru'l-Arabî'nin kendi hayatına dair yazdığı risalede Nakşibendî şeyhleri olan Yusuf Efendi, Abdulhâlık Kazânî ya da Mustafa Trabzonî'den bahsetmemiş olmasına dikkat çeker. Bu durumda Nakşibendîlik ona tesir etmemiş ve melâmeti benimseyen Nûru'l-Arabî'nin zevâhire önem veren ve “*her şey O'ndandır*” düşüncesiyle çok ihtiyatkar olan Müceddidî Nakşibendî tarikatında devamlı olması mümkün görünmemektedir.⁶

Daha önce de belirttiğimiz üzere üçüncü devre Melâmîliği detaylı olarak Abdülbâkî Gölpinarlı'nın kitabında ele alınmakla birlikte daha da yaygınlık kazanmıştır. Bu sebeple Gölpinarlı'nın verdiği bilgi ve değerlendirmeler son derece önemlidir. Gölpinarlı, Nûru'l-Arabî'nin hocası Hasan el-Kuveysnî'nin onu Rum'a göndermesini orada yaygın bulunan Melâmîlikle ilişkilendirip melâmet neşvesinde hocasının katkısı olduğunu belirtir.⁷ Yine Nûru'l-Arabî'nin ileriki zamanda kutupluk vazifesi verilmiş olarak geldiği İstanbul'da Hamzavîliğin temsilcilerinin kendine biat ederek Melâmîliğin kendinde toplanmasını istediği şeklinde bir bilgiye de yer vermiştir.⁸ Ayrıca Nûru'l-Arabî'nin teslik yöntemlerini bazı yönleriyle Bayrâmî ve Hamzavî Melâmîliği ile kıyaslayarak benzer ve farklı taraflarını ortaya koymaya çalışmış, onun Melâmîliği merâtib ile daha maddî ve ilmî bir tarza getirerek mânevî ve işrâkî bakışı değiştirdiğini söylemiştir.⁹ Bu Melâmîliğin Anadolu'dan ziyade Rumeli ve İstanbul'da yaygın olduğunu, önceki Melâmîler'in aksine tekkeler vasıtasıyla uygulamalarının devam ettiğini de sözlerine eklemektedir.¹⁰ Neticede

⁵ Sâdık Vicedânî, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye-Melâmîlik* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 2190), 84-106.

⁶ Abdülbâkî Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), 233.

⁷ Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 235-236.

⁸ Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 237.

⁹ Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 292-293, 297-298.

¹⁰ Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 299-300.

Gölpınarlı'nın kitabındaki bakış, Nûru'l-Arabî'nin Melâmîliği kendine has üslubuyla üçüncü devresine geçirmiş olduğu fikrinde yoğunlaşmaktadır.

Gölpınarlı'nın kitabında konuya bakışını gördükten sonra eldeki malumata farklı bilgiler ekleyerek Nûru'l-Arabî'nin Melâmîliğin üçüncü devresinin kurucusu olması fikrini incelemek ve meseleyi daha anlaşılır hale getirmek adına Gölpınarlı'nın kitabının son baskısında Murat Bardakçı tarafından yazılan girişteki değerlendirme meseleye yeni bir bakış katmaya yardımcıdır. Öyle ki, burada dikkat çekilen bazı noktalar mevcuttur. Buna göre Gölpınarlı'nın ilerleyen zamanda kaleme aldığı *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar* kitabında üçüncü devre Melâmîliği ile ilgili düşüncelerinde değişiklikler görülmektedir. Burada Gölpınarlı, Nûru'l-Arabî'nin yolunun tarikatçılar tarafından kabul edilen Melâmîyye-i Nûriyye olduğunu yani Nakşibendiyye'nin bir şubesi olduğunu söylemiştir. Devamında ise Nûru'l-Arabî'nin melâmeti, neşe, zevk ve hâl olarak değil telkîn ile yürütmeyi şiar edindiğini, bu sebeple Melâmîlik'ten ayrıldığı için Hamzavîler'in onlara *Mütelâmiyye* (kendilerini melâmî gösterenler) dediğini aktarır. Ayrıca Nûru'l-Arabî'nin hem risalelerinde hem de ahvâlinde melâmete ters düşecek tarzda bir dava eseri olduğunu ifade eder. Hattâ onun Abdülkâdir Belhî ile görüşmesinde kutupluk meselesini gündeme getirerek “*siz kutupsanız biz size uyalım, biz kutupsak siz bize uyun*” dediğini, cevaben de “*biz öyle şeyler bilmeyiz*” dendiğini aktarmaktadır. Gölpınarlı bu ifade tarzının da gösterdiği gibi Abdülkâdir Belhî ile Nûru'l-Arabî'nin melâmet anlayışının açıkça farklı olduğunu söylemektedir.¹¹

Gölpınarlı'nın değişen bu fikirlerinin arka planında o, Bardakçı'nın aktardığı diğer bilgilere göre kitabın son tashihinde Hamzavîler bölümü için Abdülkâdir Belhî'nin halifesi ve oğlu Ahmed Muhtar Efendi'ye müracaat etmiştir. Bu süreci Ahmed Muhtar Efendi'nin oğlu Ali Erkılıç ifade ederek henüz üniversite bitirme aşamasında olan genç yaştaki Gölpınarlı'nın kendilerine geldikleri sırada Nûriyye Melâmîleri'nin etkisinde olduğunu söylerken, o dönemde üçüncü devre Melâmîleri modası sebebiyle Nûru'l-Arabî'nin revaçta olduğunu belirtir. Yani kendine melâmî diyen herkesin onun yolundan gittiği gibi Gölpınarlı'nın da bu yolda olduğunu aktarır. Ona göre Gölpınarlı kendilerine başvurmadan önce kitapta zaten yazacağını yazmış durumdadır. Ayrıca verilen son

¹¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969), 268-269.

bilgide Gölpinarlı Belhî'nin yolundaki Ahmed Muhtar Efendi'ye intisâp etmiş fakat bu Efendi'nin son iki senesinde gerçekleşmiştir.¹²

Anlaşılan o ki, Gölpinarlı'nın kitabı yazdığı zamandan sonra kendi yolu ve düşünceleri farklılaşmaktadır. Bu sebeple Nûru'l-Arabî'ye bakışı kendindeki değişimle birlikte özellikle tarikatı bağlamında değişmiş, bu değişimi daha sonra kitabına eklemeyi düşündüğünü belirtse de bu gerçekleşmemiştir.¹³

Öte yandan Osman Ergin'in Abdülaziz Mecdi Tolun ile ilgili yazdığı kitapta Nûru'l-Arabî'nin Melâmîliğine dair verdiği bazı anekdotlara göre Nûru'l-Arabî ile görüşmüş olan Ahmed Amiş Efendi, onun Melâmîliği ve ona intisâb edip etmediğine dair soruya “Melâmet” diye bir tarikatın olmadığı ama tarikatte melâmetin büyük bir makam olduğu cevabını verir. Ayrıca Nûru'l-Arabî'nin büyük bir zât ve kendisinin sohbet şeyhi olduğunu da ekler. Öte yandan söz konusu kitapta Amiş Efendi'nin talebesi Abdülaziz Mecdi Tolun, Melâmet adında bir tarikatın olmadığını ve Nûru'l-Arabî'ye melâmî denmesinin sadece bir mahlas olduğunu ifade ederken, bu ifadesinde şeyhinin sözleriyle uyumlu olduğu görülmektedir.¹⁴

Söz konusu bilgi ve değerlendirmeler eşliğinde görülen o ki, Nûru'l-Arabî ile melâmet arasında iki ilişkiden söz edilmektedir. Birincisi melâmetin bir tarikat olarak görülmesi, ikincisi ise melâmetin bir tarikat değil tarikatda bir meslek ya da makam olduğu fikridir. Fakat eldeki yaklaşımlar neticesinde iki hususta da kesin bir kanaate varmak kolay değildir. Bu sebeple meseleyi kavramsal çerçevede değerlendirmek gerekir. Nitekim Nûru'l-Arabî tasavvufi düşüncesi içerisinde melâmete kavramsal

¹² Murat Bardakçı “Giriş”, *Melâmîlik ve Melâmîler*, mlf. Abdülbâki Gölpinarlı (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), VI-VIII.

¹³ Gölpinarlı'nın Nûru'l-Arabî, Abdülkâdir Belhî ve Ahmed Amiş Efendi ile irtibatı doğrultusunda görüşleri, bu görüşlerinin değişmesi, aralarındaki tercihleri ve yazılarında aktardığı bu isimler arasındaki karışık düşünceleri Ahmed Güner Sayar tarafından hem yazılı hem sözlü bilgiler eşliğinde etraflıca değerlendirilmiştir. Buna göre özetle, Gölpinarlı kendi arayışı içinde ortaya çıkan farklı düşünceleri ve tarikat tercihleri sebebiyle bu isimlerle ilgili fikirleri genel geçer değildir. Bu sebeple çok sağlıklı görülmeyen bu değerlendirmeler Gölpinarlı'nın yaşadığı tüm fikir ve tecrübelerle bakılarak ele alınması gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Güner Sayar, *Abdülbâki Gölpinarlı* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2013), 30-91.

¹⁴ Osman Ergin, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun: Hayatı ve Şahsiyeti* (İstanbul: Kenan Matbaası, 1942), 149, 217. Nûru'l-Arabî ile ilgili çalışmaları olan Yusuf Ziya İnan da bu görüşte olup onun bir anlamda insanlığı kuşatan bir felsefe ortaya koyduğunu, melâmetin sadece bir tarikat değil, bir tevhid neşesi ve birlik inancı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Yusuf Ziya İnan, *İslam'da Melâmîliğin Tarihi Gelişimi* (İstanbul: Bayramışık Yayınevi, 1976), 193-195.

bir değer atfetmektedir. Hatta bu kavram anlatımının kilit noktalarından bir tanesi olmakla birlikte onun tasavvufî düşünce ve uygulama tarzı açısından da önemlidir. Bu sebeple Nûru'l-Arabî'nin melâmet kavramını ele alışını genel düşünce yapısı itibariyle irtibatlı olduğunu düşündüğümüz İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'deki anlatımıyla mukayese etmek yerinde olacaktır.¹⁵

***Fütûhât-ı Mekkiyye*'de Melâmet Kavramı ve Nûru'l-Arabî'nin Melâmet Tasavvuru**

Muhammed Nûru'l-Arabî'nin eserlerinden yola çıkılarak tüm düşünce yapısı incelendiğinde onun pek çok noktada İbnü'l-Arabî'nin düşünceleriyle bağlantılı olduğu görülecektir. Hatta İbnü'l-Arabî'nin düşüncelerini ihtiva eden şerhlerden veya benzer düşünceye odaklanan metinlerden meydana gelen eserleri ele alındığında bu bağlantının ne denli ciddi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla onun İbnü'l-Arabî'yle olan düşünce irtibatı, melâmet tasavvuru özelinde de kendini göstermektedir. Dolayısıyla ikisi arasındaki bu düşünce irtibatını anlatımlarında görmek konunun belli oranda sonuca varmasını sağlayacaktır.

Nûru'l-Arabî'nin melâmet düşüncesine göre Melâmîlik, taifelerin en üstünü olan ehl-i tevhîdin yoludur. Bu tevhîd yolu sıradan bir seyr u sülûk değil nebîler, resuller, sahabîler ve kâmillerden en üst basamaktaki Melâmîler'in sülûküdür. Dolayısıyla tüm nebîler, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer gibi önde gelen isimler de Melâmîler'dendir. Onlardan birisiyle karşılaşmak ve onun haliyle hallenmek büyük bir saadet ve Hakk'a ulaşmak anlamındadır.¹⁶ *Fütûhât*'a bakıldığında da İbnü'l-Arabî, Melâmîler'in yukarıda bahsedilen isim ve zümreleri kapsayacak şekilde geniş bir topluluğu ihtiva ettiğini söylemiştir. Ona göre Melâmîler, Allah yolunda sayısı bilinmeyen kimselerdendir. Bu kimseler Allah'ın koruması

¹⁵ Muhammed Nûru'l-Arabî'nin varlık, bilgi ve hakikat bağlamında İbnü'l-Arabî'yle irtibatı ve düşüncelerinin mukayese makalenin üretildiği tezimizde ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Buradaki tespite göre İbnü'l-Arabî ve hatta Abdülkerim Cilî'yi de dahil ederek Nûru'l-Arabî'nin merkezî düşünce yapısı bu iki isimle irtibatlıdır. Dolayısıyla makale, söz konusu tespiti esas almaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için ilgili teze bakılabilir.

¹⁶ Muhammed Nûru'l-Arabî, *ed-Dürretü's-Seniyye fi Şerhi Risâleti'l-Gavsîyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 6326), 143; *el-Envârü'l-Muhammediyye fi Şerhi Risâleti's-Seyyidiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 6326), 195; *Risâle-i İsmâiliyye* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 542), 46b-47a.

altındadır ve yüce topluluklar haricinde kıskançlıkları sebebiyle insan ve cinlerin çoğunun tanıyamadığı kimselerdir.¹⁷

Nûru'l-Arabî'ye göre tevhîd sülûkü mücâhede ve riyâzet meşakkatiyle nefse muhalefetten uzakken, aksine tevhîd ehli olmayan tarîk ehli kimselerse riyâzet ve nefis mücadelelerinden dolayı mahcûb ve gizli şirk ehlidirler. Böylece onun anlayışında Melâmiyye bu tevhîdin ehli olan, riyâzat ve mücâhedesiz kısa zamanda Allah'a vâsıl olan kimselerden oluşan zümredir.¹⁸

İbnü'l-Arabî de halleri sebebiyle ricalullahı üç gruba ayırır. Birinci grupta “ubbâd” diye isimlendirdiği kimseler gelir. Bunlar zühdü tercih eden, iyi amellere yönelen ve sevap elde etme ümidiyle yaşayan vera ehli kimseler olduğu halde haller, makamlar, sırlar ve keşiflere dair bilgileri olmayanlardır. İkinci grupta ise “sûfiler” yer alır ki onlar birinci gruptakilerin vera, tevekkül vb. hallerine sahip olmanın yanında sır, keşif, hâl ve kerâmetten haberdardırlar. Himmetleri kendilerini bunları elde etmeye yönelir. Böylece sûfiler, Allah'ı her zaman müşâhede etmeleri sebebiyle bu tarz hallerini göstermekten kaçınmazlar fakat İbnü'l-Arabî'ye göre bu onların nefis ve iddia sahibi kimseler olması anlamına gelir.¹⁹ İbnü'l-Arabî'nin bu anlatımına bakıldığında Nûru'l-Arabî'nin yukarıda riyâzet ve mücâhede ile meşgul olan ve nefsinden kurtulamamış olarak tarif ettiği kimseler, onun sistemindeki ubbâd ve sûfilerle benzeşmektedir. Nitekim bu durumu destekleyecek bazı ayrıntılar yine Nûru'l-Arabî'nin risaleleri arasında mevcuttur. Buna göre Nûru'l-Arabî'nin tarikat kavramından kastı açık ve nettir. Şeyh Arslan Dımaşkı'nın risalesine yaptığı şerhte “*Tarikatımız tarîk-i muhabbettir, amel değildir. Fenâdır bekâ değildir*” ifadesini bu yönde izah eder. Buna göre tarikat en yüce tarîk olan tevhîd yani “muhabbet tevhîdi”dir. Bu da fenâfillah anlamına gelmektedir. Diğer taraftan “sûfiyye tarîki” olan bekâ bi'n-nefs olmadığını çünkü sûfiyye tarîkinde daima nefis ile mücadele ve amel etme gayesi olduğunu dile getirmektedir.²⁰ O, bu izahın yanında İbnü'l-Arabî'nin *Gavsıyye*'sinde “*zâhidlerin tarîkini nefste, âriflerin tarîkini kalpte, vâkıfların tarîkini ise ruhta kıldım*” ifadesini de aynı bağlamda şerh eder.

¹⁷ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), c. 1, 275, 367; c. 3, 26.

¹⁸ Nûru'l-Arabî, *ed-Dürretü's-Seniyye* (Yazma Bağışlar, nr. 6326), 143.

¹⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, c. 5, 50-54.

²⁰ Muhammed Nûru'l-Arabî, *Şerh-i Risâle-i Şeyh Arslan Dımaşkı* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 542), 243b.

Öyle ki, zühd ve riyâzet olan sûfiyye tarîki nefisle meşgul olduğundan nûfûs, esmâ, envâr ve etvâr-ı seb'â bu tarîktedir. Ruh ile cesed arasındaki berzahî latîfe olan kalpte ise âriflerin tarîki vardır. Zira irfan tarîki kalbî şühûd ile meşguldür. İlahî latîfe olan ruhta ise vâkıfların tarîki vardır. Yani ruh, vahdet halini yansıtır. Tüm akledilebilir ve hissedilebilir şeyleri mânen ve hissen tek görür.²¹

Bu iki izahtan da anlaşılıyor ki, Nûru'l-Arabî mücâhede ve riyâzete dayalı usûlün yer aldığı seyr u sülûk tarzını başlangıç kabul ettiğinden sûfiyye olarak nitelediği tarîk (seyr u sülûk usûlü anlamında) üzerinde yoğunlaşmaz. Onun ötesinde varlığın hakikatine vâsıl olmasını sağlayacak farklı isimlerle izah ettiği ve melâmetin özünü ifade eden tevhîd yolunu tercih eder.²²

İbnü'l-Arabî'nin tasnifinin devamındaki üçüncü grup ise "Melâmîler"dir. Onlar kendilerini diğer insanlardan ayıran herhangi bir halde değildirler. Farzlara ve sünnete riayet eder, zevâid ile meşgul olmazlar. İnsanlarla irtibatlarını herkes gibi kuran, toplumdan ayırışmadan avâm perdesi altında Allah'ın koruduğu seçkin kullardır. Yani onlar dünya işlerini dünyaya, âhiret işlerini ise âhirete bırakırlar ve dünya hayatının gerektirdiği hallerin dışına çıkmazlar.²³

Nûru'l-Arabî, Melâmîler'in dünya ile ilgili hallerini anlatırken İbnü'l-Arabî'nin anlatımına paralel açıklamalarda bulunur. Melâmet ehli, güzel elbise giyinip güzel yemekler yer, beş vakit namaz kılar, Ramazan orucunu tutar, yani görünürde farzlar ve sünnet haricinde zâid ibadetler ile meşgul olmazlar. Onlara hakka'l-yakîn ashâbı olmaları sebebiyle "hakikat ehli" ya da "zâtiyyûn" da denir. Nûru'l-Arabî akli maâş, maâd ve kâmil olarak üçe ayırırken kâmil aklın işte bu Melâmîler'in akli olduğunu ifade eder. Hattâ diğer akıl sahiplerinin onlara "ukalâ-i meczûbîn" dediklerini de sözlerine ekler. Çünkü diğer akıl sahipleri, hakîkate vâkıf olmadıklarından inzivâ, riyâzet ve mücâhede gibi dervişliği gösteren hallerin onlarda olmaması sebebiyle bu kimselere "mezcûb" veya "divâne" derler. Bunu izah eden Nûru'l-Arabî ehl-i tevhîd olan Melâmîler'in, nebî ve resullerin haline uygun olarak riyâzet, inzivâ ve benzeri zevâid ile meşgul olmadıklarını, bunların hakîkatten perdelenmiş olan ubbâdın ve hakîkate vâkıf olamamış sûfiyyenin hali olduğunu söyler. Ayrıca nebî ve resullerin mertebeye farklı

²¹ Nûru'l-Arabî, *ed-Dürretü's-Seniyye* (Yazma Başlıklar, nr. 6326), 152.

²² Nûru'l-Arabî, *Şerh-i Risâle-i Şeyh Arslan Dımaşki* (Osman Ergin Yazmaları, nr. 542), 243b.

²³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, c. 1, 275; c. 3, 406; c. 5, 50-54.

olmakla beraber ehl-i tevhîd olan Melâmîler ile zevk ve irfânı aynıdır. Nûru'l-Arabî'ye göre işte bu farkı bilmeyen mahcuplar onları “mezcûb” olarak niteler.²⁴ Aynı şekilde İbnü'l-Arabî de bu farkın nebî ve resullerde hallerinin kendilerine hâkim olmaları sebebiyle insanlar nezdinde görünür ve üstün olmaları, Melâmîler'in ise hallerini gizlemeleri sebebiyle görünürde hüküm sahibi olmaması ve insanlar arasında tanınmamasından kaynaklandığını ifade eder.²⁵

Bu müşterek anlatımların ardından dikkat çeken önemli bir nokta daha vardır ki o da Nûru'l-Arabî'nin “*elhamdulillah ben de onlardanım*” diyerek kendini açıkça Melâmîler zümresine dahil etmesidir. O, bunu söylemesinin kendine verilen nimeti açıklamak üzere gerçek bir izinle olduğunu da ekler.²⁶ Bu ifadesiyle İbnü'l-Arabî'nin ortaya koyduğu melâmet düşüncesini birlikte düşündüğümüzde onun melâmet tasavvurunu, Allah'ın halk içinde muhafaza ettiği bir zümrenin genelgeçer bir usûl tarzına sahip olmakla birlikte bunun ötesinde kendilerine yüklenen bir misyon, bahşedilen bir seçkinlik ve bu çerçevede gidilmesi gereken en sağlam yol olarak gördüğü söylenebilir. O halde Nûru'l-Arabî'nin melâmet bağlamında klasik anlamda akla gelen olguları reddetmemekle beraber İbnü'l-Arabî'nin vurguladığı çok daha kuşatıcı ve üst bir kavramı kastettiğini söyleyebiliriz.

Nûru'l-Arabî'nin melâmet tasavvurunun İbnü'l-Arabî'deki melâmet düşüncesine dayandığı noktada destekleyici diğer bazı argümanlar mevcuttur. Nitekim konuya dair değindiğimiz ilk yaklaşımın sahibi Harîrîzâde, Nûru'l-Arabî'nin Nûriyye adıyla bir kolunu temsil ettiğini söylediği Melâmîliği anlatırken İbnü'l-Arabî'nin yukarıda aktardığımız tasnifine yer vermekte ve onun Melâmîlik'le ilgili diğer bazı düşüncelerini aktarmaktadır. Yine bu minvalde muhtelif bazı bilgileri sıraladıktan sonra benimsenen usûle dair bir metin olarak Nûru'l-Arabî'nin *Mürşidü'l-Uşşâk* adlı eserine yer vermesi onun Nûru'l-Arabî ile İbnü'l-Arabî arasındaki melâmet düşüncesinin ortaklığını kabul ettiğine yönelik bir argüman kabul edilebilir.²⁷

²⁴ Muhammed Nûru'l-Arabî, *Şerh-i Dîvân-ı Niyâzi-i Mısri*, nşr. Mustafa Tatcı-İbrahim Özey (İstanbul: H Yayınları, 2018), 206-207; Nûru'l-Arabî, *el-Envâru'l-Muhammediyye* (Yazma Bağışlar, nr. 6326),195; Nûru'l-Arabî, *ed-Dürretü's-Seniyye* (Yazma Bağışlar, nr. 6326),143; Nûru'l-Arabî, *Risâle-i İsmâiliyye* (Osman Ergin Yazmaları, nr. 542), 46b.

²⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, c. 1, 276; c. 3, 406.

²⁶ Nûru'l-Arabî, *el-Envâru'l-Muhammediyye* (Yazma Bağışlar, nr. 6326), 195;

²⁷ Harîrîzâde, *Tibyân* (İbrahim Efendi, nr. 430-432), III, 140a-147b.

Verdiğimiz bu bilgiye dayanarak Harîrizâde'nin melâmeti İbnü'l-Arabî ile izah edip konuyu örnek metin üzerinden Nûru'l-Arabî'nin düşüncesine bağlaması bu konu özelinde son derece dikkat çekicidir. O halde, genel tasnif ve açıklamalarının ötesinde şeyhinin yolunu ifade ederken onu hususî bir konuma yerleştirmesinin arka planında İbnü'l-Arabî gibi müşahhas bir şahsiyetin düşünceleriyle uyuşan fikir yapısının yer alabileceğini söylemek pek yanlış olmamalıdır.

Bunlara ek olarak Nûru'l-Arabî'nin damadı ve halifesi olan Abdurrahim Fedâî'nin *Beyânu Hakîkati'l-Melâmiyye* adlı risalesi bu konudaki çıkarımları destekler niteliktedir. Bu risâle, Fedâî'nin mukaddimede ifade ettiği üzere İbnü'l-Arabî'nin Melâmîlik hakkındaki izahlarının, yorum ve açıklamalarının yer aldığı bir teliftir. Fedâî, söz konusu risâlesinde *Fütûhât-ı Mekkiyye*'de Melâmîlik'le ilgili kısımlardan bir derleme yapmış hattâ Arapça telif ettiği bu risalesini ihvan tarafından kolay anlaşılması adına Türkçe'ye de çevirmiştir. Risâlesinde İbnü'l-Arabî'nin Melâmîlik'le ilgili yukarıda da aktarılan görüşlerinin yanında, kendisi de Melâmîliğin bidâyet, vasat ve nihâyet ehli olarak üç sınıf olduğunu söylemektedir. Söz konusu sınıfların ayrıntılarına bakıldığında bidâyet, vasat ve nihâyet ehlinden bahsederken bunları fena, bekâ ve bekâya taalluk eden cem makamlarını ifade eden kavramlarla Nûru'l-Arabî'nin düşüncesinde yer alan makamlar tasnifine benzer şekilde Melâmîlik başlığı altında yer vererek şeyhinin İbnü'l-Arabî çizgisindeki melâmet tasavvurunu destekleyen açıklamalar olduğu sonucu çıkarılabilir.²⁸

Bu bilgiler ışığında kendine has bir melâmet tasavvuru ortaya koyan İbnü'l-Arabî'nin, melâmeti bir düşünce bağlamında ilk kez ele alan Süleimî'den istifade ettiğine dair değerlendirme²⁹ ve Dede Emîr Sikkîni'ye dayandırılan Bayramî Melâmîliği'nin de İbnü'l-Arabî'nin varlık düşüncesini barındırdığına yönelik söylem³⁰ düşünüldüğünde bu kavram açısından onun taşıyıcılık ve temsil noktasında önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Dolayısıyla İbnü'l-Arabî'nin ifade ettiği melâmet düşüncesi benzer bir düşünce ve şahsiyete sahip olan Nûru'l-Arabî'de de kendini göstermektedir. Böylece Nûru'l-Arabî'nin, İbnü'l-Arabî ile seçkin bir

²⁸ Abdurrahim Fedâî, *Beyânu Hakîkati'l-Melâmiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Başlıklar, nr. 4343).

²⁹ Ali Bolat, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Melâmet Tasavvuru", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)* 23 (Ocak-Haziran 2009), 467.

³⁰ DİA, "Melâmiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2004), 29/33.

zümre anlayışına ve farklı bir boyuta taşınan melâmet düşüncesini temsil ettiğini söyleme imkanı doğmaktadır.

Değerlendirme

Nûru'l-Arabî'nin melâmet tasavvuru, barındırdığı tevhîd fikri bağlamında düşünce sisteminin merkezinde yer aldığını görmekteyiz. Nitekim onun düşüncesinin ana konularını oluşturan varlık anlayışında, varlığı idrak etmeyi sağlayan sülûk makamlarını izahında ve de buna muhatab olan insanı ele alışında melâmet tasavvurunu ifade eden tevhîd fikrine dayanan bakış açısını görmek mümkündür. Onun bu tasavvuru halen takipçilerinin olduğu bir tarikat formuyla karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan burada da tahlil ettiğimiz üzere genel plandaki melâmet düşünceleriyle irtibatlı olarak İbnü'l-Arabî'nin seçkin ve özel bir konuma yerleştirdiği melâmet düşüncesiyle kendi tasavvufî şahsiyeti ve tasavvuru iç içe görülmektedir. Bu sebeple, Nûru'l-Arabî'nin melâmet tasavvuru ve Melâmîliğin üçüncü devresinin kurucusu olduğu fikri bu açıdan değerlendirilmeli ve ilgili konular böylece yeniden gözden geçirilmelidir.

Bu bilgi ve izahlar neticesinde iki konuya dair değerlendirme yapmak mümkündür. Birincisi Nûru'l-Arabî'nin melâmet tasavvuru bağlamında üçüncü devre Melâmîliğin kurucusu olması fikridir. Çalışmamız her ne kadar üçüncü devre Melâmîliği meselesini tasdik ya da tashih etmeye odaklanmasa da gelinen noktada Nûru'l-Arabî'nin halen takipçileri olan bir tarikat yapısının temel prensiplerini oluşturan düşüncelerin sahibi olduğu açıktır. Bu sebeple onun melâmet tasavvuru bir tarikat formuyla ortaya çıkan yapı açısından her daim merkezî konumdadır.

Değerlendireceğimiz ve çalışma açısından üzerinde durduğumuz ikinci konu ise onun melâmet tasavvurunun kavramsal irtibatıdır. Çalışmamızda verdiğimiz bilgi ve izahlar eşliğinde Nûru'l-Arabî'nin melâmet tasavvurundaki kavramsal çerçevenin İbnü'l-Arabî'nin anlatımı ile benzeştiği hatta oradan beslendiği fikri ağır basmaktadır. Dolayısıyla Nûru'l-Arabî'de melâmet tasavvuru İbnü'l-Arabî'nin melâmet anlatımının bir yansımasıdır. Sonuç olarak melâmet tasavvuru Nûru'l-Arabî'ye nispet edilen tarikatın temel dinamikleri arasında kabul edilirken, mahiyeti itibarıyla İbnü'l-Arabî'nin geçmişten beslenerek özel bir alana taşıdığı kavramsal çerçevede onun düşüncesinin merkezinde tezahür ettiği söylenebilir.

Kaynakça

- Abdurrahim Fedâi. *Beyânu Hakikati'l-Melâmiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 4343, 53b-93a.
- Bandırmalizâde Ahmed Münib Efendi. *Mir'âtü't-Turuk*. İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Türkçe Kitaplar Koleksiyonu, nr. 1022.
- Bolat, Ali. "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Melâmet Tasavvuru". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)* 23 (Ocak-Haziran 2009), 457-469.
- DİA. "Melâmiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29/29-35, İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Ergin, Osman. *Bahkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun: Hayatı ve Şahsiyeti*. İstanbul: Kenan Matbaası, 1. Basım, 1942.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Melâmilik ve Melâmîler*. İstanbul: Kapı Yayınları, 1. Basım, 2015.
- _____. *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1. Basım, 1969.
- Harîrizâde, Muhammed Kemâleddin. *Tibyânu Vesâilî'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, nr. 430-432.
- Hocazâde Ahmed Hilmi. *Hadikatü'l-Evliyâ*. İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Belediye Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonu, nr. 2728.
- İnan, Yusuf Ziya. *İslam'da Melâmîliğin Tarihî Gelişimi*. İstanbul: Bayramışık Yayınevi, 1. Basım, 1976.
- Muhammed Nûru'l-Arabî. *ed-Dürretü's-Seniyye fi Şerhi Risâleti'l-Gavsıyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 6326, 132-175.
- _____. *el-Envâru'l-Muhammediyye fi Şerhi Risâleti's-Seyyidiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 6326, 184-221.
- _____. *Risâle-i İsmâiliyye*. İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 542, 43b-47b.
- _____. *Şerh-i Divân-ı Niyâzi-i Mısrî*. nşr. Mustafa Tatcı-İbrahim Özay, İstanbul: H Yayınları, 1. Basım, 2018.
- _____. *Şerh-i Risâle-i Şeyh Arslan Dimaşki*. İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 542, 232b-247a.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Sâdık Vicdânî. *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye-Melâmilik*. İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 2190.
- Sayar, Ahmed Güner. *Abdülbâki Gölpınarlı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1. Basım, 2013.